

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 128 2007

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2008 och för recensioner 1 september 2008.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367-8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-25-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2007

ekonomiska förhållanden i samhället och Eugène Sues berättelser med dess nya motivkretsar från Paris undre värld. Dessutom behandlas Flygare-Carlén i relation till de mest framträdande svenska kvinnliga författarna under 1830-talet, Fredrika Bremer och Sophie von Knorring. Den senare såg sin yngre konkurrent som en ohyfsad uppkomling och hennes framgångar betecknade hon som en ”medelmåttighetens triumf”.

Som framgått är *En kvinnas röst* en mycket innehållsrik bok. Det finns dock en tendens till mångordighet och viss upprepning. Framställningen hade vunnit på större koncentration och mindre detaljrikedom. Man hade gärna sett mer fördjupade analyser av romanerna eller åtminstone av några av dem. Bitvis är skildringen onödigt refererande, och Lauritzen har en benägenhet att behandla stort och smått som vore det lika viktigt, vilket försvårar för läsaren att urskilja de stora linjerna i arbetet. Lauritzen anlägger knappast några teoretiska perspektiv i sin diskussion av författarskapet och dess förutsättningar. Detta är i och för sig inte nödvändigt, men utan tvekan hade tidigare forskning kunnat utnyttjas mer effektivt. Man frågar sig t.ex. varför Lauritzen inte mer går i dialog med andra feministiska och genusinriktade studier eller med den rikliga forskningen kring biografiskrivande. Trots dessa frågetecken i marginalen ger Lauritzens noggranna och väl underbyggda arbete en mycket allsidig och väl underbyggd presentation av Flygare-Carléns författarskap. Det kommer att vara av stort värde för kommande forskare liksom för dagens läsare av ett författarskap som i många avseenden bevarat sin spänst och fräschör.

Lena Kåreland

Helge Rønning, *Den umulige friheten. Henrik Ibsen og moderniteten*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 2006.

Helge Rønnings Ibsen-studie är ett imponerande arbete. Som Rønning själv framhåller i sitt förord är *Den umulige friheten* resultatet av många års umgänge med Ibsens texter, och här har han nu velat ge *sin* bild av Ibsen – en bild som tidigare skisserats i artiklar och ’papers’ och som tagit form genom diskussioner med många andra forskare. Det är välgörande att ta del av framställningar som fått mogna på det sättet.

Undertiteln – ”Henrik Ibsen og moderniteten” – sammanfattar väl den bärande linjen i Rønnings bok. Ibsen ses som en ”moderniseringsagent. Hans verk viser hvordan det moderne samfunns framvekst på 1800-tallet påvirket menneskenes psyke og hele liv.” (S. 9.) Det moderna genombrottet, urbaniseringen, de politiska reformerna, industrialiseringen – ja, hela den omvälvning som då ägde rum i de nordiska länderna präglades av festtalens framstegstro och ingav hos många optimism: det goda, rationella borgerligt-liberala samhället hägrade. Men i Ibsens texter varnar vi sprickorna i fasaden och de konflikter och spänningar som doldes under ytan. Och de människor som borde kunna njuta av framstegen skildras av Ibsen som disharmoniska, kluvna, alienerade.

Rønning analyserar verken dels genrehistoriskt, dels utifrån en socialhistoriskt tolkad kontext. Hans analys är starkt textcentrerad; visserligen får vi en passant veta en hel del om Ibsens biografi men det är Ibsens oeuvre, inte hans privata liv och personliga tillkortakommanden som boken behandlar. Merparten av Ibsens dramer, från *Catilina* (1850) till *Når vi døde vågner* (1899), belyses ingående – lyriken tas däremot upp bara i förbifarten – och verken förankras, som sagt, genrehistoriskt.

Särskilt givande är diskussionen om historiedramat som genre. När vi i dag läser Ibsens historiska skådespel – precis som när vi läser en del av Strindbergs historiedramer, särskilt de senare – kan vi väl tycka att de känns mindre angelägna; det är lätt att avfärda dem som alltför tidsbundna, sprungna ur dåtidens nationalistiska intresse att vårda de egna historiska rötterna. Men på samma sätt som Strindberg, då han för sina egna syften utnyttjade den typ av repertoar som var gångbar på teatrar, förfor Ibsen. Som Rønning läser Ibsen handlade dennes historiska skådespel ’egentligen’ om samtida problem och konflikter, även om klädedräkten var historisk. Så är, till exempel, Skule Jarl i *Kongs-emmaerne* en kluvan borgare som i sig härbärgerar den ångest och de tvivel som var modernitetens pris och livsatmosfär (medan däremot såväl kung Håkon som biskop Nikolas – Skules motståndare – är trygga i sin förvisning om att de handlar på Guds uppdrag). Och i likhet med Strindberg förhöll sig Ibsen – när han så fann lämpligt – fritt till de historiska källorna. Som Rønning med emfas framhåller var över huvud taget 1800-talets historiedrama en anakronistisk konstruktion – den ’nationalkänsla’ som genren

till stor del bygger på var en produkt av europeiskt 1800-tal. För de äldre tider som dramerna utspelar sig under var begreppet en okänd abstraktion, däremot var begreppet en realitet och en drivande kraft i bland annat Cavours och Mazzinis Italien (vilket Ibsen kunde konstatera på ort och ställe), liksom det var för de norrmän som ville upplösa unionen med Sverige.

Inom historiedramats givna konventioner kunde så Ibsen gestalta de teman som var för honom angelägna, men Rønning menar att Ibsen även tog starka intryck av romanens utveckling, särskilt i dess melodramatiska form, vilket diskuteras med hjälp av framför allt Peter Brooks arbeten. Greppet visar sig vara mycket fruktbart. Förvisso finns det i Ibsens dramatik ett klart framträdande episkt element, och i analysen av kombinationen av det episka och det dramatiska växer en intressant genrehistorisk förståelse av Ibsens dramatik fram.

Ändå är det förstås – med tanke på Rønnings generella litteratursyn och tidigare arbeten – i den socialhistoriska analysen av verken som studien har sin tyngdpunkt. Med utgångspunkt i Frankfurtskolans arbeten genomförs en socialhistoriskt grundad innehållsanalys av verken, där inte minst konstnärens roll som varuproducent uppmärksammas. Rønnings penselföring, då han skall teckna samhällsutvecklingen i Norge under 1800-talet, är bred och man kan nog emellanåt tycka att beskrivningen blir väl generaliserande, samtidigt som den ibland förlorar sig i detaljer, men helhetsintrycket är imponerande. Här levandegörs hela den klangbotten mot vilken Ibsens olika stämmor vibrerar.

Naturligtvis är det så att Ibsen – för Rønning, liksom för de flesta av oss – i sina verk framträder som en kompromisslös kritiker av det borgerliga samhällets tre grundpelare: kyrkan, skolan och familjen. Särskilt familjen som social institution med dess makt nät av under- och överordning, förtryck och beroende – nödtorftigt hopkittad av *plikter* som bärande princip – framställs i boken som en förödande konstruktion; familjen/äktenskapet/hemmet är den plats där man 'säljer sig', där man blir till en handelsvara. Kritik av det här slaget möter ju hos många andra kulturradikaler i Norden. Men, och det är en starkt betonad aspekt i Rønnings studie, hos Ibsen förnimmer vi ett tvivel om möjligheten att råda bot på missförhållandena. Den praktiska partipolitikens strävanden gav Ibsen inte mycket för; tvärtom intog han en

allt mer ironisk hållning, ofta gränsande till förakt, gentemot samtidens politiker. Det utopiska hopp om en förändring som ändå kan skönjas förknippas, visar Rønning övertygande, med en del av Ibsens kvinnogestalters vilja att bryta mot rådande konventioner för att söka friheten och förverkliga sig själva. Men i grunden tycks Ibsens texter ändå förmedla ett radikalt tvivel. Texterna ställer oss frågan om människans alienation ytterst beror på individen själv eller om alienationen beror på samhällets konstruktion. Eller om man så vill: är drömmen om individens frihet över huvud taget möjlig att förverkliga? Den frågan är – menar Rønning – lika aktuell för oss som lever i postmoderniteten som den var för Ibsen. Jag är benägen att ge Rønning rätt däri; han har hur som helst skrivit en vidunderlig bok om Ibsens brottning med hindren för individens självförverkligande.

Givetvis finns det också avsnitt och inslag i boken, som man ställer sig tveksam till och undrande inför. Det som har stört mig mest under läsningens gång är en tendens att överdriva Ibsens betydelse som förnyare av teaterns formspråk. Rønnings idé om Ibsens sammansmältning av episka och dramatiska element och dess betydelse för dramats förnyelse är intressant, men jag har svårt att dela den slutsats som drar därav – på så sätt "kan Ibsen betraktas som den förste verklig moderne dramatiker, som ved hjälp av dramaet makter å uttrykke det som ellers viser seg i den moderne romans framvekt" (s. 90). Än svårare har jag att acceptera Rønnings påstående om Ibsens betydelse för det absurdistiska dramat, som vi möter det till exempel hos Beckett. Huvudintrycket av Ibsen som dramatiker får nog – trots Rønnings ansträngningar – förbli att han i *formellt* avseende var mindre nydanande än bland andra den svenska han så ofta jämförts med.

Litet kan man väl också beklaga att Rønning avstår från att, mer konventionellt, försöka sammanfatta sin ofta digressiva diskussion av Ibsens texter. Han låter i stället boken mynna ut i ett kapitel om det sista dramat, *När vi dode vågner*; slutorden lyder: "I det nittende århundres siste år avsluttet Ibsen sitt livsverk med et drama om kunstens rolle i det borgerlige samfunn. Hele hans livsverk inneholder en kritikk av samfunnets ulike institusjoner og forestillinger og ender i en selv-kritisk framstilling av egen virksomhet. Idealene står imot realitetene, kunsten står imot livet. Motsetningene er uforsonlige."

Men å andra sidan: de citerade meningarna uttrycker pregnant kärnan i *Den umulige friheten*. Att dikta är – inskräppte ju Ibsen – att hålla domedag över sig själv. Helge Rønning hjälper oss att se att domen lika mycket gällde Ibsens samtid – och att den också gäller den samtid som är vår.

Björn Sundberg

Lars Granild, *”Åta eller ätas! Det är frågan!” Antropologi och poetik i August Strindbergs selvbiografiske roman* En dåres försvarstal. Syddansk Universitetsforlag, Odense 2006.

Snart sagt varje läsare som öppnar Strindbergs *Plaidoyer d'un fou* drabbas av dess kraft. En furios roman, som ställer läsaren inför svåra överväganden när den på en gång gör Axel och Maria till lättigenkända versioner av August och Siri och samtidigt låter dem försvinna, helt förvrängda, in i textmaskineriet. Man kan skydda sig mot romanen och dess uppenbara ondska genom att förklara den vara ett typiskt uttryck för Strindbergs sjuka personlighet. Man kan läsa den kulturhistoriskt, som ett led i kvinnohatets historia och dess tillspetsning kring 1900. Man kan läsa den som en äktenskapsskildring, som en anatomi över tvåsamhetens löften, bländningar och förgiftning. Den kan läsas som en genreproblematiserande text: Självbiografi? Roman? Dokument? Eller som en fråga om representationen, om konstverkets förmåga att alls självt tala.

Andra läsarter att förtiga.

Lars Granild tycks redan i undertiteln på sin studie i *En dåres försvarstal* ha valt väg: ”Strindbergs självbiografiska roman”. Men riktigt så enkelt är inte hans studie upplagd, och den förra delen av undertiteln är egentligen intressantare: ”Antropologi och poetik”. Det är en krängande, uppslagsrik studie – men också en mycket besynnerlig sådan. Huvudtiteln är i själva verket ett citat – ur *Fadren*. Och blir det egentligen så mycket originellt sagt om poetik eller antropologi?

Granilds studie är besynnerlig därför att den är så ofärdig, så slarvig och ogenomförd – samtidigt som den är nyfiken, energisk, flexibel. Där kunde man stanna. Granilds analys består till stora delar av referat av andra forskare eller teoretiker, av enkla klassificeringar. Vi undfågnas till och med en flora av nattståndna diagnostiska anmärkningar av typen ”en mere og mere ohæmmet

og patologisk subjektivisme.” (80) Granild fyller också sin studie med enkla påståenden, ofta upprepningar ur Strindbergforskningens stora förråd. Ett antal figurer återkommer för många gånger i hans text. Den tydligaste är kanske hans likhetstänkande: *En dåres försvarstal* ”liknar” Edgar Allan Poe. Eller Goethes *Werther* och *Valfrändskap*. Eller Aischylos *Agamemnon*. Men analysen stannar vid uppräknandet av likheter, och utvecklar inte någon intertextuellt grundad läsning.

En annan återkommande formel är frasen ”som vi har sett” – men hans analys låter inte läsaren se någonting. Ytterligare en formel är ”För att förstå y är det nödvändigt att först se x” – men den tvingande logiken flyr mig.

En rad olika teoretiker uppammas för att hjälpa till i klassificeringsprojektet. Särskilt avsnittet som utgår från Northrop Fries modalitetsteori i *Anatomy of Criticism* excellerar i en sådan hållning, som egentligen reducerar Strindbergs text till en begreppens studsmatta.

Och denna ogenomförda och eklektiska karakter hos Granilds bok sammanfattas bäst av honom själv när han skall precisera vem romanens huvudperson, Axel, egentligen är. Bestämningarna av honom blir i själva verket elva olika, och kanske kan man foga fler till Granilds lista: detektiven, åklagaren, försvarsadvokaten, hanrejen, könskampsduellanten, vetenskapsmannen, vivisektorn, upplysningsmannen, självbiografen, litteraten, rollspelaren (159). Granild vill inte riktigt fixera Axel. Fördelen är att han kan visa på spännvidden i romanen, nackdelen att han inte lyckas genomföra någon övertygande läsning av den. Han hittar ingen väg genom texten, utan följer andras upptrampade stigar, prövar ibland ett sidosteg men vågar sig inte tillräckligt långt från traditionen.

Så vart tog Strindbergs poetik och antropologi vägen?

Det är när Granild försöker antropologisera sin analys som vi skimtar något riktigt intressant och utvecklingsbart. I Strindbergs antropologi – begreppet skall vad jag kan finna förstås elementärt som ”människolära” – är människorna ”genomtrængelige og sammenvoksed.” (72). Också hans litterära teknik på en gång förbinder och tränger igenom. Strindbergs poetik är, menar jag, redan från början en sorts korrespondenslära, som låter fenomen obesvärat förbindas med varandra just för att författaren ska kunna penetrera dem. Strindbergs subjektivism, hans mångomskrivna